

GYAKORLÓISKOLA

Felelős szerkesztő: DÉKÁNY MIHÁLY. E rovatot vezeti: URHEGYI ALAJOS.

Beszéd- és értelemgyakorlat.

II-ik osztály.

A tanítás anyaga: a földműves őszi munkái közül a szántás, vetés.

A tanítás alakja: kérdve-kifejtő.

A tanítás módja: tevőleges munkaközben való szemléltetés.

A tanítás eszközei: teljesen felszerelt és a munka végrehajtására alkalmas ekeminta, fogas, túskeborona, henger, egy-egy kis zsákban buza és rozs.

Előkészítés és előkészület.

A tanítást megelőző héten az iskola gazdasági kertjében legalább 1 m² nagyságu földterületet a felsőbb osztályok tanulóival abból a célból, hogy az elvetendő mag számára a talajt a kellő mélységre fölporhanyítsuk, fölásatunk. Ennél a munkánál a II-ik osztály tanulói is jelen vannak, amikor velük a kert műveléséről, a műveléshez szükséges eszközökről, azok használatáról, a kerti veteményekről és azok betakarításáról beszélgetünk. Megfigyeljük a kertben folyó őszi munkát, s a könnyebb munkákban a gyermekek is részt vesznek.

Ez alkalommal észrevetjük a gyermekekkel, hogy ősszel nemcsak a kertben, hanem a mezőn is munkálkodnak. Faluhelyen ez semmiféle nehézséggel nem jár, városban pedig egy rövid kirándulás keretében szépen beilleszthető.

Mint hogy a szántást, vetést, ha az alább körvonalazott célt el akarjuk érni, tényleg végre kell hajtánunk, a szántáshoz és vetéshez szükséges eszközöket kicsinyített alakban ugyan, de olyan mértékben készítjük vagy készítettjük el, hogy azok a munka végrehajtására alkalmasak legyenek.

Szemléltetés.

Minden tanítás sikere részben attól függ, hogy a tanító az új ismereteket, az eszközök felhasználásával, minő módon adja át a gyermekeknek. Nemcsak a beszéd- és értelemgyakorlatoknál,

de minden más tárgynál a szemléltetés az egyedüli mód, amely célhoz vezet; de csak akkor, ha az a szemléltetés nem szorítkozik csupán a külső szemléletre, hanem ha a gyermek abban a munkában, amely az ő ismeretkörének a bővítését, vallás-erkölsi és hazafias érzelmeinek ápolását célozza, maga akként vesz részt, hogy a tanításnak munkálkodása által tevőleges részesévé válik s a nemesebb érzelmek lelkében munkaközben, annak értékelése során s a munka eredménye fölött érzett öröm nyomán fakadnak.

A munkát értékelni, a munkást megbecsülni csak az tudja, aki maga is dolgozik. Ebből önként következik, hogy a gyermeknek minden munkában, melyet lelke és fizikuma megbir, tevőlegesen kell résztvenni.

Ha a szántást, vetést a való életben szemléltetjük, kétségkívül eredményhez jutunk, de ezt az eredményt csak fokozzuk, ha azt, amit a földműves a mezőn végez, okkal-móddal a gyermek hajtja végre és az ő munkájának az eredménye lesz az a néhány szál buza, amelynek fejlődését a sejt életrekelésének pillanatától a tökéletes kifejlődésig szemlélhette.

A cél.

A beszéd- és értelemgyakorlatok általános célja mellett ennek a tanításnak különös célja a tevőleges munkaközben oly érzelmek fakasztása és ápolása, amelyek az általános ember- és munkaszeretetre, a munka és munkás ember megbecsülésére, önzetlen baráti szeretetre és hűsége, önmegtadadásra, áldozatkészségre és egymás kölcsönös támogatására vezetnek. További cél: a bevetett földterületen a mag csirázásának, a növény kikelésének és fejlődésének állandó figyeltetése, s a megfigyelések során a gyermek lelkében vallásos és hazafias érzületek fakasztása és ápolása, és végül szeretetteljes bánásmód az igavonó állatokkal.

A tanítás vázlatja.

I. *Előkészítő bevezetés.*

a) Kapcsoló ismétlés: beszélgetés a gyermek reggeli és napközi munkájáról. A felnőttek munkája. A kerti és mezői munka. A pihenés, étkezés, kenyér, kenyérsütés, liszt, buza, rozs. Földmívelés, földműves.

b) Az érdeklődés felkeltése.

c) A cél kitűzése.

II. Tárgyalás.

- a) A szántás. Az igavonó állat mint munkás. Az eke részei.
- b) Daltanítás munkaközben.
- c) A vetés, a mag eltakarása.

III. Begyakorlás.

a) A földműves munkájának összehasonlítása az iparos és kereskedő munkájával.

b) A szántásról, vetésről tanultak rendszeres összefoglalása során a földműves munkájának értékelése, tekintettel a mai háborus állapotokra.

c) A munkaszerezetetre való buzdítás, a munkás ember megbecsülése, az igavonó állatok gondozása.

Részletes kidolgozás.

I. a) Hány óraker keltél föl ma reggel, Béla? Sorold el, hogy miket csináltál odahaza fölkelés után! Derék fiu vagy, Béla, nem feledkeztél meg az imádkozásról sem. Aki ma reggel imádkozott, álljon föl! Jó gyermekek vagytok, mindannyian imádkoztatok. Az imáról soha meg ne feledkezzetek!

Hány óraker jöttél az iskolába, Juliska? Sorold el, hogy az iskolában egész nap mi mindenfélét dolgoztok? Miket dolgozol odahaza az iskolai idő után? Mit dolgozik édes anyád reggelenként? Miket dolgozik napközben? Mit dolgozik édes apád reggel? Miket dolgozik napközben az udvaron? Miket dolgozik a kertben? A multkor mi is kint voltunk a kertben, miket is csináltunk ott, Józsi? Miféle eszközökkel dolgoztatok a kertben? Mire való az ásó, a kapa, a gereblye? Miket termelnek a kertben, Mariska? Ezeket a terményeket mikor takarítják be? A kerten túl, azokon a nagy darab földeken, amiket a multkor mutattam, mit termelnek, Béla? Ilyenkor miféle munkát végeznek a mezőn?

Ha az iskolai munkában elfáradunk, mit csinálunk, Feri? Hát a munkás ember mit csinál, ha elfárad? Miért szükséges a pihenés?

Ha az iskolában a munkánkat elvégezzük, hova megyünk, Jancsi? Hát a munkások a mezőről a munka elvégezése után hova mennek? Hány óraker mentek haza délelőtt? Hány óraker délután? Hány óraker ebédeltek? Hány óraker reggeliztek? Mit

reggeliztél ma, Juliska? Ki süti nálatok a kenyeret? Miből sütik? A lisztet miből készítik? A búzát hol őrlik lisztté? Hol is termelik a búzát, Béla?

Mielőtt édes anyád a kertbe virágot ültet, vagy zöldségféléket veteményez, mit kell tenni a földdel, Lajos? Miért kell felásni? Vajjon ha a búzát kemény, gajos földre szórják el, teremne-e búza? Miért nem? Mit kell hát tenni azzal a földdel is vetés előtt, amelyikbe búzát akarunk termelni? Miért kell fölshántani? Mivel szántják föl a földet? Hogy nevezzük azokat az embereket, akik állandóan a mezőn dolgoznak, akik a földet művelik? Aki közületek szeretné látni a földművelési eszközöket és szeretne szántani, vetni, jelentkezzenek!

b—c) Mindannyian szeretnétek? Jöjjetek hát, menjünk ahhoz a darab földhöz, amelyet a multkor fölástunk! Azt a földet föl fogjuk szántani, búzát és rozsot vetünk bele. Ma mi is földművesek leszünk.

II. *a)* A ti kertetekben mi termett a mult nyáron, Béla? Ha édes apád a kertbe búzát vetne, teremne-e ott annyi búza, amennyi egész éven át kenyérnek való elegendő lisztet adna? Miért nem? Melyiket termelik nagyobb darab földön, a zöldségféléket-e vagy a búzát? Vajjon a nagy darab buzaföldet miféle eszközzel porhanyítják föl, Pali?

Azt a munkát, gyermekek, amikor a földet ekével porhanyítjuk, szántásnak nevezzük.

Ezek közül az eszközök közül (eke, fogas, henger, túskeborona) melyik az eke, Lajos? Mutassátok meg az ekének a vasból készült részeit! Mutassátok a fából készült részeket! Ki készíti a vasrészeket? Ki készíti a farészeket?

Jöjjetek ide, ezzel a kis ekével ezt a kis darab földet föl fogjuk szántani. Aki közületek szeretne szántani, jelentkezzenek! Ezt a kis ekét állítsd a föld széléhez, Lajos! Állj az eke mellé, először te fogsz szántani, te leszel a szántólegény! Nótát is tudunk a szántólegényről, daloljuk el! (Szeretnék szántani stb.) A nótában az van, hogy a szántólegény hat ökröt szeretne hajtani. A szántásnál az ökrök mit dolgoznak, Béla? Az ekét miért nem huzzák az emberek? Hány ökröt szoktak az eke elé fogni? Némelykor négy ökröt is befognak, vajjon miért, Béla? A szántás, gyermekek, igen nehéz munka, az ekét husz ember sem bírná elhuzni. Az ökrök a szántásnál kinek segítenek a munkában? Az ökrök a szántáson kívül miféle munkát végez még? Ezekkel a munkák-

kal kinek hajtanak hasznót? Mutassátok meg, hogy hova kellene az ökröt állítani, ha ezt a kis ekét ökrrel lehetne huzatni? Ez itt (a tanító a járomra mutat) mi és mire való, Feri? A jármot melyik testrészére teszik az ökrnek? Nézzétek, ezen a képen is ökrök huzzák az ekét! Itt a járom a nyakukon. Vajjon a jármot hogy illesztik az ökrök nyakára, Pista? Nézzétek ide, ezt a kis faszeget (járomszög) kiveszik s azok a szelid jámbor ökrök a nyakukat maguk dugják a járomba.

Az ökrön kívül miféle állatot használnak még a szántásnál, Józsi? Vajjon a ló nyakára is jármot tesznek? A lóra, gyermekek, hámot raknak. Nézzétek, ez a hám. Miből készül a hám? Ki készíti? A szántáson kívül a lovak miféle munkát végeznek? A lovak is kinek segítenek a munkában, Pali? Az ökröt is, meg a lovat is miért tartják az emberek? Melyik hasznosabb, a ló-e vagy az ökr? Jól mondod, Pali, mindkettő egyformán hasznos. Megérdemli, hogy gondját viseljék, ne éheztesék, ne üssék-verjék.

Az ilyen kis ekét miért nem lehet lóval vagy ökrrel huzatni, Imre? Ha mi ezzel a kis ekével mégis szántani akarunk, mit kell tennünk? Bizony magunknak kell huznunk. Majd Béla huzza, Lajos pedig tartja az ekét. Mutassátok meg az ekének azt a részét, amelyiket a szántásnál meg kell fogni! Mi ennek a neve, Lajos? (Ekeszarv.) Miért kell az ekeszarvat fogni? Béla huzza az ekét, Lajos pedig fogja, tartja a szarvánál fogva. Nézzétek, milyen szépen elfordítja az eke a földet! Mi az a kis árok az eke után, Feri? Mutassátok az ekének azt a kis részét, amelyik a földet ilyen szépen elfordítja! Ez a hajlított vaslemez, gyermekek, a kormánylapát. Mutassátok azt a részt, amelyik a barázda fekéén a földet elvágja! Ez a szátóvas. Mutassátok azt a részt, amelyre a kormánylapát és szátóvas rá van erősítve! Ez az erős vas az eketést. Mutassátok az ekének azt a részét, amelyre az ekeszarv és az eketést rá van erősítve! Ennek a neve: gerendely. Hát ez a nagy kés mi lehet itt a gerendelyen és mire való? Ennek a neve: csoroszla. Nézzétek, mikor szántunk, ez az eke előtt a földet szépen elhasítja, így könnyebb a szántás, a jószág nem huz olyan erősen, a barázda is szebb. Ez (a taligára mutatunk) miféle része az ekének, Józsi? Akasszuk le csak a gerendelyt a taligáról! Huzd az ekét, Béla! Így lehet-e szántani? A taliga tehát mire való? Mik a taliganak a részei? Hány kereke van? *(Részletösszefoglalás.)*

b) Most, gyermekek, ezt a kis darab földet föl fogjuk szán-

tañi, amig azonban szántogatjuk, egy szép nótát tanulunk. Hallgassatok ide, eldalolom!

(Munka közben a tanító előéneklése alapján megtanulnak egy kis dalt: pl. Szántogatnak a mezőben . . . [Sztankó.]

Nézzétek, mire az éneket megtanultuk, a földet is föl-szántottuk!

c) Vajjon miféle munka következik most, Gábor? Hozd ide azt a két kis zsákot, nézzük meg, mi van benne! Ez a pirosas színű mag micsoda, Lajos? Nézzétek meg jól mindannyian, hogy megismerjétek! Ez a buza. Hát ez a szürkés, hosszukás mag mi lehet, Béla? Mi a különbség a buza és a rozs között?

Fogd, ezt a kis lepedőt, Gyuri, önts bele egy kevés buzát és szórd a földre úgy, ahogy én, jó bőven, hogy mindenhová jusson! Nézzétek, most veti Gyuri a magokat jó bőven! Daloljuk csak el a nótát mig elveti! Te meg, Józsi, a föld másik felébe rozsot vetsz. Neked is dalolunk egyet.

Nézzétek csak, minden mag a föld tetején van, vajjon, ha ott hagyjuk, ki fog-e kelni? Miért nem kel ki? Mit kell most vele tenni, hogy a föld alá kerüljön? Add ide azt a vasfogu eszközt! Mi ennek a neve, Lajos? Miféle része ez a fogasnak? (Borda.) Hát ezek? (Fogak.) Mire való ez az eszköz? Fogasoljuk be! Huzzad a fogast, Gyuri! Most hol vannak a buza- és rozsszemek? Nézzétek csak, még imitt-amott egy-egy szem kint van, ezzel a tuskés eszközzel azokat is el fogjuk takarni. Ez a túskeborona. Huzgáljuk végig rajta ezt is. Miféle fából készítették ezt a túskeboronát, Józsi?

Ejnye, gyermekek, ez a túskeborona nagyon fölforgatta a göröngyöket. Mit kellene tenni, hogy ez a föld ne lenne olyan göröngyös? Mivel lehetne lesimítani, Lajos? Az ám, ezzel a hengerrel szépen le lehet nyomatni. Huzgáljuk végig rajta a hengert is! Nézzétek, milyen szép sima! A henger, gyermekek, nemcsak a földet teszi simává, hanem a maghoz is nyomja, így a mag annál biztosabban kikel. Van-e még a vetésnél valami dolgunk, Sándor? Bizony már nincs. A földet felszántottuk, bevetettük s a magot eltakartuk. Vajjon most mi történik a maggal a földben? Jól mondod, kicsirázik, azután kikel. Majd időközben meg-megnézegetjük.

Ha a magot száraz földbe tesszük, vajjon ott ki fog-e kelni? Hátha megöntözzük? A kertekben, ha nagyon száraz a föld, ki szokott öntözni, Pista? Hát a szántóföldeket ki öntözi meg? Ha

édes anyád a muskátlit télire a kertben hagyná, mi történnék vele? Hát a buza miért nem fagy meg? Mivel takarja be a jó Isten télen a mezőt?

Lássátok, édes gyermekeim, milyen jó az Isten hozzánk. Az elvetett magocskára esőt ád, télen eltakarja, tavasszal megnöveli, nyáron megérleli, hogy legyen kenyérünk napról-napra. Ezért a mindennapi kenyérért könyörgünk, midőn az imánkban azt kérjük, hogy: «Add meg a mi mindennapi kenyérünket.»
(*Részletösszefoglalás.*)

III. a) Miféle munkát végeztünk mi most, Gábor? Hogy nevezzük közös néven azokat az embereket, akik a földet művelik? Hogy nevezik azokat, akik az ekét, a boronát, a kocsit, a ruhát készítik? Hogy nevezik azokat, akik a kereskedésekben árulnak? Vajjon a földműves, iparos és kereskedő munkája közül melyiké a legnehezebb, a legfárasztóbb? Az iparosok és kereskedők hol végzik a maguk munkáját? Hol végzi a földműves? A földműves, édes gyermekeim, télen, nyáron kint dolgozik. Sokszor ázik-fázik, de azért dolgozik hűségesen. Az iparos és kereskedő nyáron a jó hűvösön, télen pedig a meleg szobában dolgoznak, munkaközben nem is fáradnak el annyira, mint a földműves, de azért az ő munkájuk is fárasztó és értékes. Vajjon miért értékes, Józsi? Iparos és kereskedő nélkül, gyermekeim, nagyon nehezen élhetnénk, mert mindent magunk nem tudnánk elkészíteni.

b) Miféle munkákat is végez a földműves ősszel, Béla? Sorold el a szántásnál, vetésnél használt eszközöket. Mutasd az ekét és sorold el a részeit! Mutasd a fogast, a túskeboronát és a hengert! Mire használja a földműves az ekét? Mire a fogast, a túskeboronát és hengert? Az elvetett maggal mi történik a földben? Mikor érik meg a buza és a rozs? Az érett búzával mit csinálnak a földművesek? Melyik évszakban van az aratás?

Ha valakinek fölösleges buzája van, mit csinál azzal, Feri? Kinek adja el? Vajjon mennyi most az ára egy kg. kenyérnek? Miért most olyan drága, máskor olcsóbb volt? Kevesebb búzánk termett talán, mint máskor? Eltaláltad, Feri, a háboru az oka. Ebben a véres háboruban kik harcolnak velünk a sok-sok gonosz ellenség ellen? Lássátok, gyermekeim, az osztrákoknak meg a németeknek nem terem annyi buzájuk, hogy egész esztendőre elég lenne kenyérnek. Vajjon honnan vesznek ők búzát? Miért nem vesznek búzát a muszkától? Hát az helyes volna-e, ha mi nem adnánk nekik? Miért nem? Akik, édes gyermekeim, velünk együtt

harcolnak azok ellen, akik a mi édes hazánkat el akarják tőlünk rabolni, azok a mi jó barátaink, akiket segítenünk kell. A jó barátok az utolsó falat kenyeret is megosztják. Ők védik a mi hazánkat, a mi hős katonáink meg védik az ő hazájukat. A katonaságnak, édes gyermekeim, jó kenyér, hus és meleg ruha kell, az a sok szegény sebesült katona nem ehetik kukoricás kenyeret. Mi itthon jó meleg szobában vagyunk, az sem lenne baj, ha kukoricás kenyeret kellene ennünk, csak a mi hős katonáinknak legyen bővében minden. Ők szenvednek, az ő vérük folyik értünk és a mi édes hazánkért. A háboruban sok mindenfélére szükség van, amit az iparosok készítenek. Az ágyu, puska, kard, ruha mind, de mind szükséges, de a legszükségesebb mégis az, amit a földműves termel: az élelem. Mindannyian a földműves kérges tenyere után élünk, az ő kérges, kemény tenyeréből kerül ki Isten jóságával a mi kenyere. Ne feledjétek el, hogy: «A földművelőnek kérges a tenyere, de a királynak is ott van a kenyere.»

c) Aki közületek az iskolában dolgát mindennap pontosan elvégzi, aki nem henyél, hanem dolgozik, mit szoktam én annak mondani, Feri? A szorgalmas munkás tanulót nagyon-nagyon szeretem. Vajjon megérdemlik-e, Béla? Hát az a sok iparos, kereskedő és földműves, akik egész életükön át szorgalmasan dolgoznak, megérdemlik-e, hogy szeressük, tiszteljük őket? Mivel érdemlik meg? A munkás emberek előtt hogy mutatjuk azt ki, hogy őket szeretjük és tiszteljük, Imre? (Szívesen beszélünk velük, ha megszorulnak, segítünk rajtuk, velük szemben a gyermekek is, meg a felnőttek is illedelmesek stb.) Ha egy náladnál idősebb munkás emberrel találkozol, elmegy mellette szóltanul, Pista? Mit fogsz tenni? Helyesen cselekszel, így kell tenni, a munkás embert meg kell becsülni. *A munka nem szégyen, az szégyenkezzék, aki nem dolgozik.*

Miféle állatok segítenek az embernek a munkában, Péter? Vajjon ezek megérdemlik-e, hogy szeressük és jól bánjunk velük? Miben áll a jó bánásmóg? Miben áll a gondviselés? Hátha olyan szívtelen embert látsz, aki lovát üti-veri, mire fogod kérni? Miért kell ezt tenned?

Aki, édes gyermekeim, az állatot üti, veri, aki nagy terhet vontat velük és éheztetni azokat, az szívtelen ember. Ti szívtelenek soha ne legyetek. Ha jók, munkások, szorgalmasok lesztek, Isten áldása lesz rajtatok.

Budapest.

Ligárt Mihály.

Természetrájk.

Komoly, gondolkozó emberektől is gyakran halljuk azt a kijelentést, hogy *a természetrájk unalmas, értéktelen tantárgy*. Ma, amidőn meg nem cáfolható tények egész sorozata bizonyítja a természettudományi műveltség fontosságát a nemzetek életében, nem haladhatunk el egyszerű semmibevevéssel e mondás mellett.

Be tudjuk bizonyítani, hogy a természetrájk se nem unalmas, se nem értéktelen tantárgy. Sajnos, azt már nem kell külön bizonyítani, hogy a természetrájk órát unalmassá és értéktelenné teheti a tanítás módja. A természetrájk anyagában hiába keresünk, a természetrájk tanításának a módszerében (vagy a módszer telenségében?) szakszor megtaláljuk az előbbi állításban rejlő igazságot.

Bizonyára sokan üdvözlik régi ismerős gyanánt a természetrájk tanításánál szokásos amaz eljárást, amely szerint az első órán megállapítják, hogy milyen sorrendben kell beszélni mindig pl. az állatok tulajdonságairól, szerveiről stb. Gondoljuk csak meg: a sorrendnek *mindig* ugyanannak kell maradnia. Ez a sorrendmegállapítás az első pillanatban csak külsőségnak látszik, pedig nagyon is a lényegbe vág. Szinte lehetetlenné teszi a modern értelemben vett biológiai természetrájk tanítást és maga után vonja a szó szoros értelmében való *leiró* természetrájk tanítását. Merev korlátok közé szorítja a tanítást, pedig a gyermek lelke valósággal irtózik az egyformaságtól. Ez az előre megállapított és mindig szigorúan megkövetelt sorrend kizárja a tanításból a változatosságot, sőt a tanulók annyira kívánatos öntevékenységet és a tanulók önálló gondolkozását is gátolja bizonyos fokig. Evvel az eljárással tehát tényleg elérheti a tanító azt, hogy a természetrájk a gyermekek előtt unalmassá válik.

Egyetlen egy követelmény van, amelyet a tanító maga elé tűzhet, amelyet ki is kell tüznie maga elé már az első órán, és ez a követelmény az, hogy ugy vezesse a gyermekek gondolkozását és érzését a természetrájk órán, hogy az illető állat, vagy növény *éljen* a gyermekek előtt. Ez a követelmény magától értetődő, ha modern értelemben vett természetrájk tanításról beszélünk, de a kivitele nem könnyű. Midőn a Tanterv azt hangsúlyozza, hogy «a természet jelenségeinek a tanítását a biológiára alapítsuk», akkor ugyanezt a feladatot állítja elének.

A leglényegesebb követelményt tehát már ismerjük, az a kérdés, hogy miképen tegyünk ennek eleget.

Semmiesetre sem úgy, hogy túlzásokra ragadtassuk magunkat. Ne képzeljük, hogy a tanítványaink csak akkor értik meg, hogy pl. a növények *élő* lények, ha a szereplő növényeket valósággal megszemélyesítjük a tanítás folyamán és a gyermekek képzeletében egész kis szindarabokat játszunk el velük. Öt-hat éves gyerekeknek *mesélhetünk* így a növényekről, de a természetrajzot így *tanítani* nem szabad. Pedig a természetrajz tanításának ez a módja sokkal gyakrabban szerepel a valóságban, mint az kívánatos volna. Ennek a ténynek az oka szerintem az, hogy ez az eljárás a legalkalmasabb arra, hogy a tanítóban ébren tartsa azt a jóleső meggyőződést, hogy ő most nagyon érdekesen tanít. «Érdekes» tanításának az eredményeképpen a gyermekek unalmasnak tartják, sőt meggyűlölnek a természetrajzot. A tanulók előtt unalmas az ilyen tanítás, mert hamar belátják, hogy nem felel meg az igazságnak; unalmas azért, mert a látszólagos változatosság mögött nagyon hamar észreveszik az örökös egyformaságot. Értéktelenné teszi az ilyen tanítást az is, hogy a tanulók az ő értelmi képességeiknek a tanító részéről való lekicsinylését látják ebben, ez természetesen nyomasztó érzést kelt bennük. Aki foglalkozott valaha 10—12 éves gyermekkel, annak nem kell bizonyítani, hogy amilyen jóleső és ösztönző érzést ébreszt abban az, hogy a tanító értékeli az ő apró megfigyeléseit, mert ime azokra épít a tanítás folyamán, — épen olyan lehangoló a hatása annak, ha «a tanító néni azt hiszi, hogy én kis gyerek vagyok, akinek mindig csak mesélni kell és olyannak tart, akit nem érdemes igazán komolyan tanítani». — Azt hiszem, hogy akik hallották a természetrajznak ilyen értelemben való «érdekes» tanítását, azok túlzásnak fogják minősíteni az itt elmondottakat. De tudom, hogy akik végigélveztek *egy ilyen sorozatot* a természetrajz tanításból, azok igazat adnak nekem.

Már ebből az egy kiragadott példából is látjuk, hogy nehéz eleget tenni az előbb említett követelménynek. De mégis vannak olyan szempontok, amelyeknek a figyelembevételével biztosabban elérjük a magunk elé tűzött célt. Ezek a szempontok természetesen nem ugyanazok az állattan, a növénytan és az ásványtan tanításánál.

Nézzük egészen vázlatosan, hogy mi mindenféléről kell

gondolkozni a tanítónak, ha azt akarja, hogy a természetrajz tanítása ne legyen unalmas, ne legyen értéktelen.

A tanító mindig gondoljon arra, hogy soha, egy állatot se tanítson elszigetelten a többitől, hanem mindig más állatokkal és mindig az emberrel való vonatkozásában is. Ne érzéketlen objektum gyanánt ismertesse meg az állatokat, hanem vétesse észre a gyermekekkel, hogy az állatok között is van ellenség, van jó barát. Vétesse észre a gyermekekkel, hogy *a maga módja szerint* az állat is tud érezni, gondolkozni; a maga módja szerint az állat is megdolgozik az eleségéért. Ha nincs megfelelő mennyiségű tápláléka, az állat is éhezik: — ha hideg van, az is fázik. A gyermekeket érdekli, hogy egyik-másik állat mint gondoskodik arról, hogy télen ne éheznek, fázzenek. A legtöbb gyermek örömmel hallgatja, hogy mint játszik a nyul., a mókus és más állat is; valósággal aggódik pl. a mókus életéért, ha a tanító színesen elmondja, hogy mint menekül az ellenségei elől. Ne hallgassa el a tanító, hogy mint szeretik az állatok a kicsinyeiket, hogyan gondozzák őket, hogyan játszanak velük, hogyan tanítgatják őket, mint gondoskodnak a számukra lakásról, eleségről, védelemről, — ha szükség van rá, néha milyen furfanggal mentik meg kicsinyeiket. Óvakodjék azonban a tanító attól, hogy túlzásba esapjon át ezen a területen, hogy minden állatnak öntudatos gondolkozást tulajdonítson, hogy az állatokra mintegy rávetítse az emberi lélek teljes értelmi és érzelmi világát.

Azt nem lehet megállapítani, hogy a tanítások kiindulási pontjául mit válasszunk. Független ez az ismertető állattól, a helyi körülményektől stb. Helyes, ha az állat életéből vett jelenetből indulunk ki és az életjelenségek magyarázatát, a szervek ilyen vagy amolyan alakját ezzel kapcsolatban vetetjük észre. Ilyen módon a gyermekek a legtöbbször maguk észreveszik, hogy az állat életmódja és az állat szerveinek a milyensége között mindig van összefüggés. Kívánatos, hogy emez összefüggés észrevételére irányuló kérdések föltevésénél a tanítónak mindig szem előtt lebegjen az a tény, hogy az állati szervezet alkalmazkodik az adott körülményekhez és nem megfordítva.

Nagyon megkönnyítheti a tanító munkáját az «állat életéből vett jelenet» színes elmondása, de nagyon könnyen alkalmat adhat túlzásokra is. Azt nem kell külön hangsúlyozni, hogy az a jelenet minden részletében feleljen meg a valóságnak és hogy úgy mondja el a tanító, hogy a gyermekek valóságnak higgyék

és ne mesének. Előfordul, hogy egyébként kifogástalan természetrajzi tanítás sikere csak ezen a látszólagos csekélységen mulik.

Fel kell hívni a gyermekek figyelmét arra, hogy állatkertekben, állatseregletekben is csak a nekik megfelelő viszonyos mértékű biztosítása mellett érzik magukat jól az állatok. A gyermekek ilyen módon megszokják azt, hogy amit látnak, annak keressék az okát is, és lassan megszokják azt is, hogy ne csak nézzenek, hanem lássanak is.

A helyes természetrajzi tanítás a nevelés szempontjából is értékes. Nem egy olyan szép és jó tulajdonsága van az emberi léleknek, amelyet egy tantárgy keretében sem lehet olyan bizonyosan fölkeltetni s olyan eredményesen ápolni, mint a helyesen vezetett természetrajzi órákon. A gyermeknek már szinte a vérében van, hogy szereti az állatot. Ezt a jóindulatot kell ébrentartani és ápolni a tanítónak is. Falusi iskolában, ahol a gyermekeknek alkalmat adhat a tanító arra is, hogy egyik-másik állatról maguk is gondoskodjanak, még fokozódhat a természetrajz tanítás értékes volta ebből a szempontból. Az élő állatokkal való foglalkozás közben tanul meg a gyermek igazán látni. — Ez a terület is nagyon alkalmas arra, hogy a gyermek lelkében a háládatosságot felébresszük. Nem árt az, ha felemlítjük, hogy mi mindenért vagyunk adósa az állatoknak. Ilyen módon a gyermek bizonyára jobb szívvel lesz az állatok iránt. A hálás érzésből lassan kihajt a szeretet is. És ez az eredmény sem lehet közömbös a tanító előtt. Ha a tanításával eléri azt, hogy a gyermekek megszeretik a természetet, — megszeretik az állatokat, akkor már nagyon sokat elért. Ezek mellett azután igen sok alkalom van esztétikai hatások biztosítására is.

Egy ilyen gondolatokon alapuló természetrajzi tanítás vázolata — pl. a mókusról — a következő:

I. *Előkészítés.*

a) Kapcsoló ismétlés. (Feltétel, hogy a gyermekek eddig a házi és a mezei állatokról tanultak és a mókus az első ismeretendő erdei állat.) A gyermekek soroljanak fel néhány házi és mezei állatot. A ház környékén s a mezőn kívül hol élnek még állatok?

b) Áthajlás. Mely állatok élnek az erdőben? Ki ismeri ezt a szép kis állatot? (Kitömött mókust szemléltetnek.)

c) Célkitűzés.

II. Tárgyalás.

a) Tartózkodási hely. (A gyermekek ismereteinek számonkérése alapján.) Fákon él. Ugyan mit kereshet ott?

b) Táplálkozás. Mivel táplálkozik? Hogyan szedi le a pikelyeket a fenyőtobozról, hogy a maghoz jusson? Hogyan tudja feltörni a diót, a mogyorót? Fogai. — Nem kopnak el a fogai a sok diótörésben? — Hogy megszerezze a diót, mogyorót, fel kell kuszni a fára. Karmok. — Addig, amíg feltöri a diót, tartania kell. Az ujjai. — Hogyan jut egyik fáról a másikra? Testalkata. Farka. — Hova megy a mókus, ha kifáradt a sok ugrádozásban? Hol alszik? Fészek. — Télen is talál a mókus diót, mogyorót? Hó fedi a fákat, bokrokat, még ha akad is egy-két dió, mogyoró, könnyen megtalálja-e? Nyáron összegyűjti és két-három fészket épít, hogy oda elrakhassa. Valóságos éléskamrák ezek. Vissza tud emlékezni a mókus télen arra, hogy hova gyűjtötte össze az eleséget? Amelyik nem emlékszik vissza, avval mi történik? Sok éhen vész. — Megeszi a fiatal fák kérgét, a rügyeket. Az erdészek vajjon örömmel veszik ezt? — Az is előfordul, hogy más állat vagy másik mókus fosztja ki az éléskamrát.

c) Hogyan menekül a mókus az ellenségei elől? A mókusnak is vannak ellenségei. Mely állatok azok? A mókus nyugodtan megvárja, hogy az ellensége megfogja? Bizony elmenekül. De honnan tudja meg, hogy most menekülnie kell? Szeme. Látás, hallás! Észrevette az ellenségét. Hogyan menekül?

III. Begyakorlás.

Az elmondottak rövid összefoglalása. A gondolatmenetet néhány szóval felírjuk a táblára, a gyermekekkel leiratjuk a füzetükbe.

Ha a gyermekek láttak már állatkertben mókust, megkérdezhetjük, hogy miért tesznek a mókus ketrecébe könnyen mozgatható kereket vagy más hasonló dolgot? Felhívjuk a gyermekek figyelmét a mókus tetszetős mozdulataira is.

Budapest.

Galambos Mária.

Nyelvtan.

A tulajdonnév és közösnév ismertetése.

4. Tanóra.

(Folytatás.)

A dolgok neve.

1. Bevezetés.

Van-e minden embernek tulajdonneve? (Van.) Van-e minden állatnak tulajdonneve? (Nincsen.) Lássuk most: van-e minden dolognak tulajdonneve?

2. Az új anyag megtanítása.

a) Könyveknek a neve.

Két különböző könyvet mutatok: Mi ennek a két dolognak a közös neve? (Könyv.) Mi ennek az egyiknek a tulajdonneve? («Magyar hősök és királyok.») Hát ennek a másiknak? («Tréfás mesék.») Hogy hívják másképen a könyveknek a tulajdonnevét? (Cimnek hívják.) Ki adja a könyveknek ezt a nevet? (A szerzője.) Van-e *minden* könyvnek tulajdonneve? (Van.)

Ha a gyermekek úgy találják, hogy a könyv címe *több* könyvnek (példánynak) a neve, nem lesz nehéz megértetni, hogy nem a könyv papirosának van címe, hanem a könyv belső tartalmának, amely, ha ezer példányban nyomják is, *egy* marad.

Mint a cicának, mint némely báránynak, a könyveknek is van tulajdonnevük. Miért? (Mert a könyveket is szeretjük, becsüljük.) Miért? (Mert szépek, mert tanulni lehet belőlük.)

b) Játékszereknek, képeknek, szobroknak a neve.

Könyveken kívül egyéb dolgokat is szerettek ti? Melyik kis leánynak van babája? Melyik kis fiúnak lova? Hogy hívják? A tiédnek hát van neve? A tiédnek nincs? Te talán nem szereted a lovadat, hogy nem adtál neki nevet? Láttál-e már olyan huszárt, akinek a lova névtelen? Mikor beszélt hozzá, hogy szólította volna? Adj nevet a lovadnak! Te is a babádnak! — Van-e hát játékszereknek, babáknak, lovaknak tulajdonnevük? (Van.) Ki adja nekik? (A gazdájuk; szeretetből.)

Ismeritek-e ezt a képet? Van-e tulajdonneve? (Van; Honfoglalás.) Nevezetek meg még egynéhány képet a tulajdonnévé-

vel! Hát a szobroknak van-e tulajdonnevük? Nevezzetek meg egynéhányat! Szobroknak, képeknek hogyan lenne tulajdonnevük! Ki ne szeretné a szép képeket, szobrokat!

c) *Fáknak, házaknak a neve.*

Van még sok dolog, amit szeretni lehet. Ki szereti a fákat? Ki járt már erdőben? Ki látta a Normafát? (Ez a kérdés budapesti vonatkozású. A helyi viszonyokhoz képest változtatandó.) Milyen neve ez annak a fának? (A tulajdonneve.) Van-e minden fának tulajdonneve? (Nincs. Nem is lehetne. Nem győznénk névvel. Nem is bírnánk megkülönböztetni a sok-sok fát.) Miért van tulajdonneve ennek a fának? (Már nagyon régi fa, az emberek jól ismerik, meg is szerették, sok kellemes emlék fűződik hozzá.)

Vizsgáljuk meg más dolgoknak a nevét. Az Andrásy-uton van egy szép ház, énekes szindarabokat játszanak benne. Hogy hívják? (Magyar királyi operaház.) Milyen név ez? (Tulajdonnév.) A Városligetben van egy szép épület, ahol időnkint szép képeket látni. Mi a tulajdonneve? (Képzőművészeti csarnok.) Van-e hát házaknak is tulajdonnevük? (Van.) Említetek egynéhányat! — Van-e *minden* háznak tulajdonneve? (Nincsen.) Észrevehettétek: csak milyen épületeknek van? (Középületeknek.) Vajjon minek a jele ez? (Hogy ezeket különösen becsüljük.) Miért vajjon? (Mert ezek sok embernek okoznak hasznot vagy gyönyörűséget.) A többi házat, ha épen szükség van rá, nem tulajdonnévvel különböztetjük meg egymástól; hát mivel? (Számokkal.)

d) *Egyéb dolgoknak a neve.*

Néhány tollat mutatok: Mi ezeknek a tárgyoknak a közös neve? (Toll.) Van-e tulajdonnevük? (Nincsen.)

Krétákat mutatok: Hát ezeknek van-e tulajdonnevük? (Nincsen. Nem is volna érdemes; egyik olyan mint a másik. Elkopik, eldobjuk.)

Neveztetek meg olyanfajta dolgokat, amelyeknek nem adunk tulajdonnevet! Olyan fajtákat, amelyeknek van tulajdonnevük!

3. *Összefoglalás.*

Nem adunk minden dolognak tulajdonnevet. Csak azoknak, amelyeket különösen megbecsülünk; pl. könyveknek, képeknek, szobroknak, középületeknek, városoknak, országoknak stb.

A tulajdonnevek írása.

a) *A tulajdonnév, mint az értékbecslésnek a jele és fokmérője. Ennek erkölcsi tanulsága.*

A tulajdonnév minek a jele? (A szeretetnek, megbecsülésnek.) Van-e minden embernek tulajdonneve? (Van.) Minek a jele ez? (Hogy minden embert szeretünk, megbecsülünk.)

Állatnak, dolognak, van-e mindnek tulajdonneve? (Nincs mindnek.) Miért? (Ezek nem érnek annyit, mint az ember; nem is szerethetjük őket annyira.)

b) *A megbecsülés külső jele az írásban.*

Amit szeretünk, becsülünk, annak tulajdonnevet adunk.

Egymást milyen néven szoktuk megszólítani? (Tulajdonnéven.) Majdnem mindig. Olykor azonban másképen is. Valami kedves, szép közösnéven. Ki irt már levelet az édes anyjának? A levél kezdetén hogyan szólítottad meg az édes anyádat? (Édes Anyám!) Tehát nem a tulajdonnéven. Ird fel ezt a megszólítást a táblára! Miért irtad ezt a szót: «Anyám» nagy A-val? (A tisztelet, a szeretet jeléül.)

(Ha nem úgy irta, megkérdem a többieket: Jól irta-e? Hogyan kellett volna írnia? — És kijavítjuk.)

A levél elején a megszólítást mindig nagy betűvel írjuk. Pl. ezt is: «Kedves Barátom!» stb. — A szeretetet, a tiszteletet, a becsülést az írásban tehát mivel iparkodunk kifejezni? (A nagy betűvel.) Tulajdonneve csak annak van, amit sokra becsülünk. Azért mit gondoltok: a tulajdonneveket mivel különböztetjük meg más közönséges (közös) nevektől az írásban? (Azokat is nagy betűvel írjuk.) Ne felejtjük tehát el: minden tulajdonnevet nagy fogunk írni? (Nagy kezdőbetűvel.)

Ezután a négy óra anyagát összefoglalom s írásbeli feladatok megoldásával gyakoroltatom a tanulókat.

Budapest.

Lukácsné Szász Irén.